

Згуркотнявою наразі було покінчено. Лише дими, наче напівпрозорі пасма сивого туману, ще пливли над понівеченою землею, над потроченими огорожами та персиковими деревами, що їх артилерійський вогонь обтесав на зубочистки. На якусь мить якщо і не мир, то принаймні мовчання запанувало над місциною, де нещодавно волали люди, зійшовшись в одвічному герці, кидаючись один на одного в шаленстві закоренілої ненависті, поки не впали без сил.

Здавалося, нескінченно довго перекочувалися громи від обрію до обрію, земля вибухала вогнем в самісіньке небо, пронизливо іржали коні та хрипко ревли люди, свистіло та глухо гепало, діставшись цілі, залізо, у спалахах вогню різко зблискувала сталь, у вихорі бою ряхтіли й майоріли прапори та штандарти.

А тоді все це закінчилось, і запанувала тиша.

Проте тиша виявилася тут безправною чужинкою; не знайшлося їй місця серед цього поля, серед цієї днини, тож нараз її розірвали стогони, зойки та голоси, що благали у людей ковтка води, а в Господа — смерті, і кликали когось, і знову стогнали, і так годинами, під літнім сонцем. Згодом безформні ворохи плоті замовкли й залякли, і запанував сморід, який ще довго накриватиме нудотою першого-ліпшого мандрівця, позаяк глибоких могил тут не передбачалося.

Але тут було жито, якому ніколи не зазнати жнив, і дерева, що з пришестям весни не вкриються цвітом, а схил, що підіймався догори й уривався гребенем, був вимощений невисловленими словами та недоробленими справами, і вільготні купки ганчір'я, що його вистилали, аж волали про порожнечу та марнотратство смерті.

Тут були шановані імена, які з плином літ набули ще більшого пошанівку, але назавжди zostалися тільки іменами, що відлунюють у віках — Залізна бригада, 5-й Нью-Гемпширський, 1-й Міннесотський, 2-й Массачусетський, 16-й Менський.

А ще тут був Енох Волліс.

Він так і стискав у вкритих пухирями руках понівечений мушкет. Обличчя його почорніло від кіптяви. Важкі черевики задубіли від порохняви та крові.

Він і досі був живий.

2

Коли д-ра Ервіна Гардвіка щось дратувало, він мав звичку ганяти олівець між долонями. А зараз він ще й оцінювально придивлявся до молодика, котрий сидів перед ним.

— І все ж таки не можу зрозуміти, — сказав Гардвік, — чому ви звернулися саме до нас?

— Але ж ви з Національної Академії наук, ось я й подумав...

— А ви — з ЦРУ.

— Послухайте, докторе, якщо вам так зручніше, можете вважати, що я відвідав вас неофіційно. Припустимо, я пильний громадянин, і звернувся до вас по допомогу.

— Справа не в тому, що я не хочу допомогти, просто я не бачу, чим можу бути корисний. Уся ця історія видається мені туманною та гіпотетичною.

— Чорт забирай, чоловіче, — вибухнув Клод Льюїс, — але ж я виклав факти, хай і мізерні, і на них не можна не зважати!

— Добре, — зітхнув Гардвік, — давайте розпочнемо з початку, і проаналізуємо все по порядку. Отже, ви стверджуєте, що цей чоловік...

— Його звати, — сказав Льюїс, — Енох Волліс. — Згідно із паперами, йому має бути сто двадцять чотири роки. Він народився на фермі за кілька миль від містечка Мілвіль в штаті Вісконсин двадцять другого квітня одна тисяча вісімсот сорокового року. Син-одинак Джедедії й Аманти Воллісів. Він був серед перших волонтерів, котрі відгукнулися на заклик Ейба Лінкольна. Воював у Залізній бригаді, яку фактично вибили до ноги під Геттісбергом у тисяча вісімсот шістдесят третьому. Але цей Волліс якимось чином прибився до іншого полку і воював у В'ірджинії під командуванням Гранта. Він був і в Аппоматтоксі, коли все закінчилося...

— Бачу, у вас на нього нічоґенське досє.

— Так, я проглянув його персональну справу. Запис про його вступ до війська зберігається в капітолії в Медісоні. Інші папери, включно із записом про звільнення, — тут, у Вашингтоні.

— Ви кажете, що він виглядає на тридцять років.

— Ані на йоту не старішим; можливо, навіть молодшим.

— Але ви з ним не розмовляли.

Льюїс заперечливо похитав головою.

— Можливо, це геть інша людина. Якщо би ви мали його відбитки пальців...

— За часів Громадянської війни, — відказав Льюїс, — не брали відбитків пальців.

— Останній із ветеранів Громадянської війни, — зауважив Гардвік, — помер кілька років тому. Здається, хлопчиком він був барабанником у конфедератів. Ні, я впевнений, що тут якась помилка.

Льюїс мотнув головою.

— Я теж так гадав спочатку, коли тільки взявся за цю справу.

— А як сталося, що ви за неї взялися? Яким чином розвідка зацікавилася цією проблемою?

— Погоджуюся, — сказав Льюїс, — вона не з тих, що зазвичай нас цікавлять. Але з неї випливає безліч неймовірних припущень...

— Безсмертя, наприклад?

— Нам і це спадало на думку. Як можливість. Але це не головне. Виникли й інші гіпотези. Ми дізналися, що тут коїться щось дивне, геть випадково.

— І все ж таки: чому розвідка?

Льюїс посміхнувся.

— Ви маєте на увазі, чому не якийсь науково-дослідний заклад? Якщо міркувати логічно, цим мала би займатися наука. Але на цей феномен натрапив саме наш співробітник. Він був у відпустці. Навідував рідню у Вісконсині. Не точно в тому самому місці, а десь за тридцять миль звідти. І він почув балачки... неясні чутки... навіть, радше, мимохідь мовлене слово. Отож він трохи понишпорив навколо. Знайшов небагато, але досить, щоби пересвідчитися: чутки мають під собою певне підґрунтя.

— Це мене дивує найбільше, — сказав Гардвік. — Як може людина прожити сто двадцять чотири роки на одному місці й не перетворитися на знаменитість, про яку говоритиме весь світ? Ви уявляєте собі, з яким запалом на такий факт накинулася би преса?

— Мене в холодний піт кидає, — озвався Льюїс, — на самій думці про це.

— Але ви не відповіли на моє питання: як таке могло статися?

— Це не так просто пояснити, — відповів Льюїс. — Треба знати ті місця та людей, що там живуть. Південно-західний кут Вісконсина омивають дві ріки:

із заходу Міссісіпі, а з півночі — Вісконсин. Там майже скрізь рівнина — просторі, пласкі прерії, з родючим ґрунтом, із заможними фермами та розвинутими міс- тами. Але вздовж рік місцевість досить дика: високі пагорби й обриви, глибокі розколини та скелі. Там безліч заток та бухточок, до яких не так просто діста- тися. До них ведуть поганенькі дороги, і туляться там невеличкі, примітивні ферми, а господарі цих ферм, можливо, і сьогодні радше почуваються піонерами- першопрохідниками, як сто років тому, ніж нашими з вами сучасниками, людьми двадцятого сторіччя. Звісно, вони мають автомобілі, у них є радіо, а скоро, мабуть, з'являться і телевізори. Але за духом вони кон- сервативні, тримаються свого клану — звісно, не всі, лише деякі з них, і переважно ті, котрі живуть на таких от усамітнених фермах.

Свого часу у таких закутках була купа невеличких ферм, але сьогодні подібним господарствам важко втриматися на плаву. Помалу економічна ситуація ви- гнала людей з тих місць. Вони за сяку-таку копійчину поспродували свої ферми і подалися деінде, пере- важно до міст, де можна заробити собі на прожиток.

Гардвік кивнув.

— А залишилися, звісно, найконсервативніші та найвідлюдніші з усіх.

— Саме так. Наразі земля належить переважно при- йшлим власникам, і вони навіть не вдають, що намага- ються її обробляти. Дехто з них тримає худобу, кілька голів, і все. Це добре працює, якщо хочеш зменшити податки. А в добу розквіту земельних банків багато ділянок перейшли у їхню власність.

— Тобто ви хочете сказати, що ці лісові люди — так, мабуть, їх можна їх назвати, висновуючи з вашого опису — уклали між собою змову мовчання.

— Найвірогідніше, «уклали» несвідомо і незумисне, — заперечив Льюїс. — Йдеться насамперед про їхній триб життя, про погляди, успадковані від старожитньої суворої філософії першопрохідників. Вони не пхають носа до чужого проса. Не хочуть, щоби чужинці втручалися в їхні справи, і самі не лізуть ні до кого. Якщо якийсь чолов'яга зібрався дожити до тисячі років, це, може, й дивина, але це, хай йому чорт, його особиста справа. І якщо він хоче жити самотником, і хоче, щоби йому дали спокій, це також його особиста справа. Вони можуть потеревенити про це між собою, але далі це не піде. І якщо хтось зі сторони почне надто цікавитися, це їм не сподобається.

Гадаю, вони давно прийняли як данність, що Волліс залишається молодим, а не старіє разом з ними. Згодом чудування випарувалося, і, мабуть, вони припинили про це балачки, навіть між собою. Молодь теж не бачила в такому нічого дивного, бо так ставилися до цього їхні батьки; до того ж, усі вони нечасто перетиналися з Воллісом, адже він тримався самотником.

Тож у тих краях це стало чимось на кшталт легенди, і якщо хтось згадує про це, то лише як про казку. Може, мешканці тих закутків сприймають це як анекдот. Наче оповідку про такого собі Ріпа ван Вінкля, де, найімовірніше, навіть слова правди нема. Того, хто став би всерйоз цим цікавитися, взяли б на глум.

— Проте ваш співробітник цим зацікавився?

— Так. І я не маю навіть зеленого поняття, чому.

— Але розслідувати цю справу йому не доручили.

— Він мав інші завдання. До того ж, його в тих місцях знали.

— І за цю справу взялися ви?

— Я варюся в цьому вже два роки.

— Отже, тепер вам усе відомо про згадану історію.

— Не все. Тепер ми маємо ще більше запитань без відповідей, аніж тоді, коли ми починали розслідування.

— Ви бачили цього чоловіка?

— Багато разів, — підтвердив Льюїс. — Але я ніколи з ним не розмовляв. І навряд чи він мене колись бачив. Він кожного дня виходить прогулятися, а тоді отримує пошту. Розумієте, він ніколи не полишає свого будинку надовго. Все, що потрібно, йому привозить листоноша. Мішок борошна, фунт бекону, дюжину яєць, сигари, інколи спиртне.

— Але це, певно, суперечить правилам пошти.

— Звісно. Але листоноша робить так роками. І це нікому не заважає, хіба що хтось почав би нарікати. Але нарікати ніхто не збирається. Можливо, Волліс ніколи не мав інших приятелів, крім поштарів.

— Наскільки я зрозумів, цей Волліс не так багато працює на своїй землі.

— Взагалі не працює. Обробляє невеличкий город, і все. Ферма його цілковито здичавіла.

— Але ж він має за щось жити. Звідкись же він бере гроші.

— Так, — погодився Льюїс. — Кожні п'ять-десять років він надсилає на продаж до Нью-Йорка жменю самоцвітів.

— І це законно?

— Якщо ви маєте на увазі, що вони крадені, я відповім: навряд чи. Але якщо хтось захоче копнути цю справу глибше, найімовірніше, виявиться, що там не все відповідає закону. Спочатку, коли він тільки почав продавати самоцвіти — дуже давно — все було гаразд, але за цей час закони змінилися, і, гадаю, наразі й він, і покупці діють всупереч багатьом нормам.

— І ви на це не зважаєте?

— Я перевірів фірму, — сказав Льюїс, — і вони засмикалися. Хоча б тому, що вони вже давно безсоромно обдирають Волліса. Я сказав їм, щоби вони й далі купували у нього самоцвіти. Сказав, щоби надсилали до мене тих, хто раптом нагряне до них із перевіркою. Сказав тримати язика за зубами, і хай усе йде собі своїм звичаєм.

— Не хочете, щоби щось його сполохало, — констатував Гардвік.

— Так, чорт забирай, не хочу, маєте рацію. Хочу, щоби листоноша й надалі був у нього за кур'єра, а та нью-йоркська фірма продовжувала купувати у нього самоцвіти. Хочу, щоби все лишалося так, як воно є наразі. І можете не питати мене, звідки беруться ці самоцвіти; скажу відразу: не знаю.

— Може, він має копальню.

— Тоді це навдивовижу незвичайна копальня. Діаманти, рубіни та смарагди — все гамузом в одній рудні.

— Гадаю, навіть попри те, яку ціну вони йому дають, він мав би мати непоганий зиск.

— Вочевидь, він надсилає партію на продаж тільки тоді, коли потребує готівки, — кивнув Льюїс, погоджуючись. — Живе він скромно, висновуючи з того, які харчі собі замовляє. Але він передплачує купу газет, тижневиків, а також десятки наукових часописів. Купує багато книжок.

— Це технічні книжки?

— Деякі — так, але переважно науково-популярні. Нові тенденції у фізиці, хімії, біології, і таке інше.

— Але в такому разі я не....

— Звісно, не розумієте. І я також. Він жодним чином не науковець. Принаймні він не має освіти з будь-якої наукової дисципліни. Тоді, коли він навчався в школі, там не вчили так, як зараз. Та навіть якщо би він чогось і навчився в ті часи, зараз ці знання навряд чи були би

корисними. Він закінчив початкову школу, сільську, де всі класи сидять в одній кімнаті, а потім ще відбув зиму в так званій академії, що на той час функціонувала в містечку Мілвіль. Щоби ви розуміли, в середині минулого сторіччя не кожний міг похвалитися такою освітою. Вочевидь, він був хлопцем з непоганими здібностями.

— Усе це видається неймовірним. Ви все перевірили? — похитав головою Гардвік.

— Наскільки це мені вдалося. Діяти доводилося обережно, адже я не хотів привертати увагу. А, ось що я ще забув: він багато пише. Купує оті величезні зошити у твердих палітурках, справжні комірні книги, і купує їх десятками. Чорнило закупує пінтами.

Гардвік підвівся і взявся вимірювати кроками кімнату.

— Льюїсе, — промовив він, — якби ви не показали мені ваші документи, а я їх не перевірів, то розцінив би це як низькопробний жарт.

Він повернувся за стіл, узяв олівець і знову почав ганяти його між долонями.

— Ви працюєте над цією справою два роки, — сказав він нарешті. — Маєте якісь припущення?

— Жодних, — відказав Льюїс. — Я збитий з пантелику, цілковито. Тому й звернувся до вас.

— Розкажіть мені про нього. Що він робив після війни?

— Мати його померла, поки він воював, — сказав Льюїс. — Сусіди допомогли батькові поховати її просто на фермі. Тоді багато хто так робив. Молодий Волліс отримав відпустку. Але на похорон не встиг. Бальзамування тоді застосовували нечасто. А подорож забирала багато днів. Він повернувся у свою частину. Наскільки мені відомо, це була єдина його відпустка. Його старий жив на самоті, працював на своїй землі,

і непогано справлявся із фермою, хоч і холостякував. Дані, що я відшукав, свідчать, що він був добрим господарем, дуже добрим як на той час. Він передплачував сільськогосподарські часописи, і застосовував передові методи. Не залишав поза увагою сівозміну та запобігав ерозії ґрунтів. За теперішніми мірками, ферма у нього була невелика, але вона його годувала, і він навіть примудрявся дещо відкладати.

Потім з війни повернувся Енох, і близько року батько із сином працювали на фермі вдвох. Старий придбав косарку на кінній тязі, таку, знаєте, із величезним ножем-серпом, щоби стинати траву на сіно чи жати пшеницю. Дуже передова машина на ті часи. Ручній косі до неї було не рівнятися.

Одного дня старий поїхав косаркою на сіножать. Коні схарапудилися. Мабуть, щось їх налякало. Батько Еноха не втримався на своєму сидінні, впав уперед і потрапив під лезо. Не найкраща смерть.

Гардвіка пересмикнуло.

— Жахливо, — сказав він.

— Енох пішов на покіс, зібрав батьківське тіло, приніс його додому. Відтак узяв рушницю і пішов шукати коней. Він знайшов їх в кінці пасовиська, застрелив обох і залишив там. Тобто у прямому сенсі. Роками їхні скелети лежали на пасовиську, там, де він їх убив, лежали запряженими в косарку, поки не зітліла упряж.

А сам він повернувся до будинку й обрядив батька. Обмив його, одягнув у вихідний чорний костюм, поклав на стільницю й пішов до клуні робити труну. Покінчивши з цим, викопав могилу поруч із могилою матері. Закінчував копати вже при світлі ліхтаря. Після цього подався у будинок і до ранку сидів біля батька. Коли розвиднілося, він пішов і звістив про трафунок найближчого сусіда, а той сусід сповістив інших. Ще хтось сховався по священника. Надвечір відбувся

похорон, і Енох пішов назад до свого будинку. Відтоді він так і живе в тому ж будинкові, проте землю не обробляє. Лише порасться трохи в саду.

— Ви сказали, що місцеві не захочуть розповідати щось чужинцеві. Проте, здається, ви зібрали багато інформації.

— На це в мене пішло два роки. Я втерся до них. Купив роздодбану машину, прибився до Мілвіля й пустив поголос, що я шукач женьшеню.

— Шукач чого?

— Женьшеню. Женьшень — це така рослина.

— Я знаю, що таке женьшень. Але ж на нього вже давно нема попиту.

— Такий-сякий попит є. І його можна збувати на експорт. А я до того ж збирав ще й інші лікарські рослини і вдавав зі себе справжнього їх знавця. «Вдавав» — не зовсім правильне слово; я до біса про них дізнався.

— Така собі проста душа, — сказав Гардвік. — Такого чолов'ягу місцеві можуть зрозуміти. Утік від цивілізації, нікому не робить нічого лихого. Можливо, трохи несповна розуму.

Льюїс кивнув.

— Спрацювало навіть краще, ніж я сподівався. Я просто собі вештався серед них, і вони мені все розповідали. Я навіть відшукав трохи женьшеню. Особливо я заприятелював з однією родиною, Фішерів. Вони живуть нижче за течією, і їхня ферма стоїть у низинці, а його — на маківці пагорба. Мешкають вони в тих краях майже з тих самих часів, що й родина Воллісів, але це люди геть іншого ґибу. Полюють на єнотів, ловлять зубатку та женуть самогон. Вони відкрили в мені споріднену душу, такого ж недоумка та нікчому, як вони самі. Я допомагав їм із самогоном — готувати, пити, а інколи й збувати. Я ходив

з ними на риболовлю та на полювання, і сидів з ними, і правив теревені, і вони показали мені одне чи два місця, де можна знайти женьшень — «шань», як вони його називають. Гадаю, для дослідників соціальної поведінки родина Фішерів могла би стати золотим дном. Там є ще дівчина — глухоніма, але гарненька, і вона може зводити бородавки...

— Впізнаю тип, — сказав Гардвік. — Я народився і зростав на південних нагір'ях.

— Це вони розповіли мені про упряжку та косарку. Отож, одного дня я пішов на край пасовиська Воллісів і трохи там покопав. Я знайшов кінський череп та ще інші кістки.

— Але ж невідомо, чи вони належали одному з коней Воллісів.

— Може, й так, — сказав Льюїс. — Але я знайшов також і частину косарки. Від неї залишилося небагато, але достатньо, щоб її можна було ідентифікувати.

— Давайте повернемося до його історії, — запропонував Гардвік. — Після смерті батька Енох залишився на фермі. І невже він ніколи її не полишав?

Льюїс помотав головою.

— Так і живе в тому ж будинку. Не змінив нічого. Схоже, будинок не старіє, так само, як і його господар.

— Ви були всередині будинку?

— Всередині — ні. Поруч. Я розповім вам, як це було.